

**A FIÚSÍTÁS JOGINTÉZMÉNYE 1526-IG,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ANJOU-
KOR BELPOLITIKÁJÁRA**

„Praefectio”

TARTALOM

I. Bevezető gondolatok egy rendkívüli és különös jogintézményről.....	3
II. Női jussok.....	4
1. <i>A nők személyi joga.....</i>	<i>4</i>
2. <i>Különös női jogok a Tripartitumig</i>	<i>5</i>
3. <i>A Nyugat-európai női hűbér, mint a fiúsítás előfutára</i>	<i>9</i>
4. <i>A leány öröklési joga fiúgyermek nemlétében</i>	<i>11</i>
III. A Leányfiúsítás (<i>praefectio</i>) esszenciális szépségei	13
1. <i>A jogintézmény alapvetései</i>	<i>13</i>
2. <i>„Esetjog” a Hármaskönyvben</i>	<i>14</i>
3. <i>A fiúsítás jogintézményét megelőző, hasonló aktusok.....</i>	<i>16</i>
IV. Az első fiúsítás és regényes háttere	17
V. A fiúsítás virágkora, avagy egy I. Lajos belpolitikáját szolgáló jogintézmény	23
1. <i>I. Lajos udvara és a fiúsítás</i>	<i>23</i>
2. <i>I. Lajos további fiúsításai.....</i>	<i>28</i>
3. <i>A praefectio egy másik lehetséges útja</i>	<i>29</i>
4. <i>Beiktatás a fiúsított birtokaiba.....</i>	<i>30</i>
5. <i>A fiúsító levél formulája.....</i>	<i>31</i>
VI. A kormányzóság és a fiúsítás, valamint néhány különlegesebb példa.....	33
1. <i>A kormányzói jogkör gondtalan túllépése.....</i>	<i>33</i>
2. <i>Egyedi oklevelek.....</i>	<i>34</i>
VII. A fiúsítás intézményének kettőssége.....	34
VIII. Következtetések	36
IRODALOMJEGYZÉK	36

I. Bevezető gondolatok egy rendkívüli és különös jogintézményről

Mint a legtöbb régi jogrendszer, így a magyar is, elsődlegesen a férfiaknak biztosított jogokat, a nőket igen sok szempontból mellőzte, s csak a XX. századtól érvényesültek az emancipációs törekvések. Legalábbis ez a közelképzelés. Dolgozatomban szeretném bebizonyítani, hogy a régi magyar jog igenis gondolt a nőkre, sőt, különös jogaik mellett egy igen sajátos joghelyzetet is tartogatott számukra, köszönhetően az Anjou gondolkodásnak, azon belül pedig elsősorban I. Károlynak, aki csak hatalmát kívánta megszilárdítani az országban, mégis egy rendkívüli intézményt hívott életre, a fiúsítást (*praefectio*).

„A XIII. századtól a nők minden vagyoni viszonyra kiterjedő jogképességgel bírtak ugyan, de az ósiség elvén nyugvó jogrendszerben a férfiakkal egyenlő jogokat soha nem élveztek, a használatukra rendelt dolgokon kívül a velük egy vagyonközösségben élő férfiakkal szemben semmilyen vagyoni igényt nem érvényesíthettek,¹ jogképességük tehát nem volt teljes, kivéve azt az esetet, ha királyi kegyből fiúsítva lettek.”² Ezt megelőzően nő és férfi közötti jogegyenlőségről csak a házasság kapcsán beszélhetünk, a keresztény elvek jóvoltából.

Ha be akarjuk sorolni a jogintézményt, a nemessé válásnál kell keresgelnünk. Nemessé válni eredeti és származékos úton lehet; eredeti úton általánosan nyeri el a nemességet az, aki azt a királytól kapja, királyi adományként részesül benne, örökbe fogadják, királyi kegyből törvényesítik, ünnepélyesen honfiúvá fogadják, vagy fiúsítják.³

*„Az a' tselekedet, melly szerint a magvaszakadáshoz közalgő férjijú a' maga familiájából való fejer személyt, azon nemesi fekvő jószágokban, a' mellyek tsak férjijúi ágat illetnek, Királyi privilegiumos megegygyezéssel, maga férjijúi örökösévé teszi.”*⁴

A fiúsítás kifejezés 1806-ból, Szirmay Antaltól származik, „A magyar nyelvújítás szótára” című műben tűnik fel először. Az 1830-ban kiadott Tripartitum fordításban is már ez volt a jogintézmény használatos megjelölése.⁵

A *praefectio* lényegében annyit tesz, hogy ha egy nemesnek nem született fiú gyermeke, akkor egy kiválasztott nő rokonát, legtöbbször a lányát nevezi meg örököseként, méghozzá férfiak módjára. Az aktus érvényesítéséhez királyi jóváhagyás szükségeltetett, mivel

¹ Béli 2010; 29.

² Béli 1999; 53.

³ Biró 65-66.

⁴ Czövek I. 145-148.

⁵ Holub 1925; 310.

egyébként az ősi⁶ nemesi birtok megszakadás (*defectus seminis*) miatt háramlott volna a királyra, aki így az aktus engedélyezésével jöllehet adományos birtoktól esik el, de újabb hívet szerez magának, leginkább a fiúsított lány férjének, vagy leszármazójuk személyében. Tehát az uralkodó eltekintett a háramlástól, a nemesi család birtokban maradt, így kijelenthetjük, hogy a fiúsítás valós királyi adomány (*donatio regis*) és öröklés jogi intézmény is egyben. Ha a fiúsításért folyamodó nemesnek utólag törvényes házasságból fiú gyermeke született, a fiúsítás érvényét veszítette.⁷

Ugyanakkor nem elég, ha a nemes atyának később fia születik, annak törvényes utódnak kell lennie ahhoz, hogy atyja után örökölhessen. Ha feltételezzük, hogy a fiúgyermek törvénytelenül, „balkézről” született, akkor a nemes apa esetleg fiává fogadja, majd végrendeleti úton reá hagyja jószágait. Az elmélet kockázati tényezője a királyi hozzájárulás megléte vagy meg nem léte. Ugyanis ha az uralkodó kegyet gyakorolván áldását adja az ügyletre, lekötöztetettre tesz szert.⁸ De ha a király épp más híveinek kíván juttatni, úgy igényt tart az elhalt ősi birtokára a háramlás okán, s nem adja hozzájárulását.

A tanulmány a továbbiakban arra keresi a választ, hogyan nyilvánul meg a jogintézmény *sedes materiája*, milyen előzményei fedezhetők fel, továbbá az indító ok, ami miatt ily kegyet gyakorolt a király, illetve ki, mikor, milyen célt kívánt elérni az intézmény alkalmazásával.

Ehhez bevezetésképpen egy rövid áttekintést kívánok nyújtani a különös női jogokról, hogy megérthessük az intézmény öröklésjogi alapjait is.

II. Női jussok

1. A nők személyi joga

Jogképesség

A tradicionális magyar jog szerint minden ember jogképességgel rendelkezik, jogok alanya lehet és kötelezettségek terhelhetik. E fogalom a teljes jogképességet írja le, de az korlátozott volt nem, vallás és társadalmi státus alapján. A jogképesség, akárcsak a római jogban, a születéstől visszafelé számított háromszázadik napra tehető, amennyiben a gyermek

⁶ Az ősi nemesi birtokot nem lehetett elidegeníteni, mert annak végső soron maga a nemzetség a tulajdonosa, így a rendelkezési jog is a nemzetség egészét illeti meg. (Némi párhuzamot lehet érezni a hitbizománnyal, amit a jogosult - bár kizárólagos jogon – csak használhatott, de el nem idegeníthetett.)

⁷ Czövek I. 145-148.

⁸ HK I. 108

élve születik. A vélelem megdönthető. Teljes jogképességgel tehát 1848 előtt a magyar nemes férfiak bírnak.⁹

Önjogúság

Önjogú minden olyan személy, aki nem áll más hatalma alatt (atyai, gyámi, gondnoki); huszonnegyedik életévét betöltötte; férfi – legalábbis jogállásából eredően – (korábban akkor válhatott valaki önjogúvá, ha atyja megosztozott, azaz osztályt tett a vagyonban).

A nők a házassággal vagy fiúsítás útján válnak önjogúvá. A cselekvőképességet tekintve a nők tizenkettő (később az egységesítés – 1505 – után tizenkettő) éves koruktól korlátozottan cselekvőképesek, a teljes cselekvőképességet házasság által, de legkésőbb tizenhat évesen érik el.¹⁰ Mindezekből következik, hogy a „legszebb”, legszabadabb női állapot, ha valaki tizennégy évesen (fiúsítva) férjhez megy egy nemeshez, majd azonnal megözvegyül (ráadásul az elhunynak még rokonai sincsenek...).

Özvegyként még jobban kibővült az asszony cselekvőképessége (akkor is, ha nem fiúsították), szinte megegyezett néhai férje állapotával. Egyes özvegyi jogok még különös védelmet is nyújtottak számára: férje halálának évében nem foghatták perbe, még a korábbról fennmaradt perek esetében sem. Sőt, ha nem volt harcképes fia, az özvegytől csak az imádkozást várták el a csata üdvéért.¹¹

2. Különös női jogok a Tripartitumig

Hajadoni jog (ius capillare)

Az atyjában árvult leány joga a rangjához illő tartásra és kiházásításra. Ha meghal az atya, az osztályos atyafiaknak illendő módon, rangjához méltóan kell a leányt eltartani, nem kényszeríthetik férjhez, rangjához illőt kötelesek számára keresni, e mellett hozományt adnak és lakodalmat tartanak.¹²

Hozomány (allatura)

⁹ Béli 1999; 32-53.

¹⁰ Béli 1999; 53.

¹¹ Gáspár Gabriella 42.

¹² Czövek II. 207-210.

A hozományt a nő házasságkötéskor kapja, saját családjától, de a házasság ideje alatt a férj kezeli a nő javára. A házasság megszűnése esetén visszajár a volt feleségnek vagy örököseinek (akire hagyná). Az anya általában végrendelkezik róla gyermekei részére.¹³

Jegyajándék (paraferna, res parafernales)

Azon ajándék, melyet a nő kap leendő férjétől, vagy annak családjától, legtöbbször köves gyűrű, esetleg egyéb ingóság, ruha. A jegyajándék a nő magánvagyonába tartozó használati tárgy. Szabadon végrendelkezhets vele, általában leányára, fiára, vagy annak feleségére hagyja.¹⁴

Hitbér (dos)

A hitbér tulajdonképpen nem más, mint a nő jutalma a házasságbeli kötelezettségeiért, így annak elhálásáért, szüzessége elvesztéséért. Csak hűségben leélt házasság után kérhető, illetve további kritériumnak számít még a feleség kötelezettség teljesítése, vagyis a család örökshöz juttatása. Abban az esetben, ha a férj halt meg előbb, kiadták a hitbért az özvegy számára, ha viszont a feleség távozott elsőként az élők soraiból, örökösei követelheték a hitbért, mégpedig elsőként a lemenők, majd azok híján a felmenők, s végül az oldalági rokonok, a törvényes öröklési rendet követve.¹⁵

A hitbér intézménye egészen a nővételeig vezethető vissza, valószínűsíthetően abból alakult ki, így mértéke kezdetben a férj jólétéhez igazodott.¹⁶ A későbbiekben házassági szerződésben határozták meg a felek, ha nem kötötték ki, akkor törvény szerinti hitbér járt, ami a férj vérdíjához igazodik (főnemes 500, nemes legfeljebb 300, jobbágy 1 aranyforint), ez a hitbér megváltásának díja, de általában többet hagytak, vagy a leendő „örömapa” hozzá sem adta a lányát az illetőhöz. Egy esetleges második házasság esetén az összeg feleződik, és így tovább.¹⁷

Özvegyi jog (ius viduale)

Az özvegyi jog lényegét tekintve haszonélvezeti jogról beszélhetünk, ugyanis az özvegynek joga van férje vagyonában benne maradni, ha nem kíván újra férjhez menni; használhatja elhunyt férje vagyonát. Amennyiben úgy dönt, hogy mégis újra férjhez megy,

¹³ Czövek II. 238-240.

¹⁴ Béli 1999; 143.

¹⁵ Béli 2010; 35.

¹⁶ Béli 2010; 34.

¹⁷ Czövek II. 220-223.

megszűnik a haszonélvezeti jog, de megilleti a tisztességes kiházásítás, azaz megfelelő hozomány biztosítása és lakodalom rendezése.¹⁸

Erről szól István király egyik első dekrétuma, mert Koppány a levirátus elvén el akarta venni István anyját feleségül, és ennek megakadályozására hívta életre I. István az intézményt, amelynek legfontosabb mondatrésze ezen vonatkozásban a „ha nem kíván újra férjhez menni”.

Szent István I. dekrétuma XXVI (2.)¹⁹:

<i>Si autem vidua sine prole remanserit et se innuptam in sua viduitate permanere promiserit, volumus, ut potestatem habeat omnium bonorum suorum et quidquid velit inde facere, faciant. Post obiitum autem eius eadem bona ad suos redeant parentis mariti, si parentes habet, sin autem, rex sit heres.</i>	<i>Ha a gyermek nélküli özvegyasszony ígéretet tesz, hogy nem megy újra férjhez és özvegységben él tovább, akkor joga van saját tulajdona felett szabadon rendelkezni. De halála után javai néhai férje örököseire száll, ha pedig ilyen nincs, akkor a királyra.</i>
--	---

Özvegy öröklési joga

E tekintetben az öröklési jog nem az adományra, nem az ösire, hanem csakis a szerzett vagyona értendő. Az özvegy egy sorban áll a gyerekekkel, egyenlő arányban, 1 gyereknyi részt örököl, de csakis akkor, ha nem végrendelkezett az elhunyt. Az özvegyet megilleti továbbá férje díszruhája, a közös hintó négy lóval, férje kardja, és jegygyűrűje.²⁰

Közszerzemény (coacquisita conjugum)

A közszerzemény intézménye a XVI. században tűnt fel, mint azt elnevezése is sejteti, a házasság alatt közösen szerzett vagyonok jogi szabályozására terjed ki.

A Hármaskönyv I. rész 48. titulusa úgy rendelkezik, hogy ha a nemesnek feleségével közösen juttatják a jószágot és a férjnek magva szakad, akkor a közszerzemény a feleségre száll át. Az érvelés szerint hiába nem áll fenn köztük atyafiúság, a házasság közelebbi rokoni kapcsolatnak tekintendő, így a feleség örököl. Amennyiben nem áll be magszakadás, úgy a fele részt gyermekei öröklük utána, egyenlő arányban. Egy vagyontárgy akkor titulálható közszerzemények, ha mind a férj, mind a feleség neve szerepel a tulajdonlevélben, így az

¹⁸ Béli 2010; 33.

¹⁹ LKH I. 6.

²⁰ Béli 1999; 145.

adott dolognak fele-fele arányban tulajdonosai. Elkülönítve kezelendő a többi vagyonrésztől.²¹

Leánynegyed (quarta puellaris)

„*Quarta pars jurium possessionariorum masculis aquisitionum, in signum parentalis propagationis, foemellis in seculari statu manentibus, legitime prestanda.*” „Azon atyai birtokosi örökös jussoknak, a melyeket ugyan azon atya egyedül tsak a fíjű ág számára Adomány által szerzett, olyan negyed részek, a melyet az atyai nemzés jelöl, a világi külső állapotban maradandó leányoknak törvényesen ki szoktak adni.”²²

Werbőczy Hármaskönyve így vélekedik a negyedről: „*Jus possessionarium puellis et mulieribus, de bonis ac juribus paternis haereditariis, in signum parentaliae propagationis, non perennali, vel haereditaria, sed redemptibili lege, conditioneque deputatum.*”²³

Röviden összefoglalva: „törvényesen kiadandó, csak egyszer, mindnyájuknak együtt s egyszersmind egyetlen egy negyed, a sort megtartván, a férjhez még nem ment szüzeknek, pénzben fizetődjön ki, ezen jog nem évül el.”²⁴

A leánynegyed az 1222-es Aranybulla 4. *articulosa* szabályozta. Az intézmény szerint az atyjában árvult nemes leány jogosult atyja ősi ingatlan vagyonának, egy negyed részére, mely egyébként kiházásítás esetén automatikusan megillette. Fontos megjegyezni, hogy a leányok együttesen örökölték az egy negyed részt. Amennyiben a leány egyházi életre szánta el magát, az örökrész nem illette meg (legfeljebb egy tized). A családi vagyon egészben tartása céljából, 1298 óta a leánynegyed pénzben adták ki, nem pedig természetben. Ugyanakkor 1435-ben Zsigmond leszögezte, hogy ha a nő birtoktalan vagy nem nemeshez megy feleségül, kötelező jussát természetben kiadni, hogy nemes módjára tudjon élni, a nem nemes férfi pedig *de facto* nemessé avanszál elő a házasság végéig. A juss természetben történő kiadásához az atyafiak beleegyezése szükségeltetett.²⁵

Az intézményből kitetszik, hogy a királyi adományos birtokból főszabályként csak a férfiak örökölhettek, de a család nő tagjait mégsem zárhatták ki mindenből, ezért a leánynegyed, mint azt már a római jog is kikötötte. Az elnevezés a *paterfamilias* jószágá-

²¹ Czövek II. 232-236.; Werbőczy 48. titulus

²² Czövek II. 202-203.

²³ HK I. 88.

²⁴ Czövek II. 204-205.

²⁵ Béli 1999; 142.

negyed részének juttatásából származik, melyet a *senatusconsultum pegasianum* szabályozott (*quarta pegasiana*).²⁶

A leánynegyedek inkább nevezhetjük jótétemények, mint örökösödésnek, bár a későbbiekben látni fogjuk, hogy a családfő, fiúgyermek nemlétében, még a fiúsítás intézményét megelőzően, esetenként leányára, feleségére hagyja ősi birtokait, mely aktust hiteles hellyel meg is erősítenek. Ilyen esetről számolhatunk be 1262-ből: Zah nembeli Péter leánya, Gug fia Kozma özvegye: Pikud apja, férje és megölt fia, Simon lelke üdvéért a pannonhalmi apátságnak adományozta férjétől kapott hozománybirtokait. Erre válaszul IV. Béla kijelentette, hogy az örökös nélkül elhaltak birtokai szokásjogi alapon visszaháramlanak a királyra, emiatt a matrónának nem áll módjában az adott földekkel rendelkezni, csak királyi engedéllyel. Később IV. Béla jóváhagyta az adományozást.²⁷

Ha volt fiú gyermeke a végrendelkezőnek, a *quartát* külön nem említette meg az okiratban, mert az törvény szerint járt, így magától értetődött annak juttatása.²⁸ A leányok a negyedek csak apjuk halála után kérhetik ki (előtte nem lehet, mivel élő után nincs öröklés, *viventis nulla est successio*).²⁹ Ugyanez a megállapítás lesz igaz a fiúsítás esetében is: a leány csak apja (tulajdonképpen átruházó örökhagyó) halálával válik férfi módon nemessé, az intézmény öröklés jogi mivoltából eredően.³⁰

3. A Nyugat-európai női hűbér, mint a fiúsítás egyfajta előfutára

A birtokot kezdetben a nemzetség tulajdonának tekintették, nők nem is örökölhettek, mert azzal csak apasztották volna a nemzetség javait, ugyanis a férj családjának tagjává válván, vitték volna magukkal. Értelme sem lett volna: a nők katonai szolgálattal, fegyverrel nem szerezhetek javakat.

A kánonjog és a római jog elősegítette a nők vagyonszerzését. A *lex Salica* és a *lex Thuringorum* szerint a nők a fekvő jószágok örökléséből teljesen ki voltak zárva. A *lex Salica* későbbi szövege arra enged következtetni, hogy már csak az ősiből zárták ki a nő rokonokat; a *lex Ribuarica* fiú örökösök nemlétében már nők öröklését is jóváhagyta az ősi vagyont illetően. Végül együtt örökölhettek a fiúkkal.³¹

A hűbériség intézményéből magától értetődik, hogy fegyveres s egyéb szolgálatok biztosítása volt a cél, így felmenő rokonok nem örökölhettek, legtöbbször a legidősebb fiúra

²⁶ Czövek II. 202.

²⁷ Béli 2010; 46.

²⁸ Béli 2010; 45.

²⁹ Czövek II. 203.

³⁰ Czövek I. 145-148.

³¹ Holub 1925; 306.

szállt a hűbér. Ez így volt rendjén, mivel a nők nem teljesíthettek hűbértartással járó kötelezettségeket. Amikor azonban a hűbér *de facto* örökölhetővé vált, katonai jellegük elhomályosul, és amennyiben a tulajdonos után csak női leszármazó maradt, „mivel az irányadó a hűbért constituáló szerződés volt”, ebben bármilyen záradékot kiköthettek, így azt is, hogy leányok örököljék a hűbértartást: „*Filia vero non succedit in feudo nisi investitura fuerit facta in patre, „út filii et filiae succedant in feudum”*”.³²

Így teljesen érthetővé válik a Károly Róbert intézkedésével megjelent intézmény, a fiúsítás, amelynek alapja a hűbérjogból kölcsönződött – még a magyar szokásjog ellenére is –, amikor szükségesnek bizonyult. Ráadásul a tekintetben is a longobárd hűbérjogot alkalmazták, hogy a fiúsított lány után, amennyiben „a leányág örökösödése *expressis verbis* kimondva nem volt, csak a fiág örökölhette.” „*Si femina feudum adquisierit, ad heredes masculos tantum pertinebit, nisi pactum aliud inducat*.”³³

Ha megvizsgáljuk a más jogállású nők helyzetét és a XIV. század utáni jobbágyi jogszokásokat, láthatjuk, hogy a jobbágyoknál a ki nem házasított leány az ingatlanban egyenlően örökölt.

Ellenpéldaként a győri vár különös jogállású szőlőművesei hozhatóak fel, akik között, ha fiú nem volt, akkor az elhunyt testvére örökölt, s csak aztán a feleség, vagy lányai, az utolsó között.³⁴

A székelyeknél kialakult a fiú-leány intézmény, vagyis ha fiú nem maradt, a lányok egyenlően osztoztak az apai örökségen: Erdélyben nem kellett királyi hozzájárulás a fiúsításhoz, ha nem volt fiú leszármazó a családban, a lány beöltözött férfinak és ezzel megoldódott az ősi birtok öröklésének problémája fiú utód nemlétében. Ebből következik, hogy a székely jogban nem beszélhetünk magszakadásról és királyi háramlási jogról.

Az ősi székely birtok tekintetében a lányok öröklése csak fiú örökös híján állt be oly módon, hogy a leányt fiúvá tették. A fiúleány leszármazottai közül is elsődlegesen a fiúk örökölnék, a lányok ismét csak fiú leszármazottak hiányában. A fiúlányságnak egy korlátja volt, ha a leány jobbágyhoz ment férjhez, mert ekkor elveszíti fiúlányságát és a legközelebbi férfirokon becsült áron megválthatja tőle a birtokot, azonban ha ez a leány megözvegyül és másodszor szabad emberhez megy férjhez, visszaválthatja az eredetileg neki

³² Holub 1925; 305-307.

³³ Holub 1925; 313.

³⁴ Holub 1925; 307.

fiúlány jogon járó birtokot. Érdekes, hogy a fiúlányság nem enyészett el végleg, csak „felakadt”, s az akadály elmúltával visszatért.³⁵

4. A leány öröklési joga fiúgyermek nemlétében

Az ősi magyar öröklési jogot tekintve nem beszélhetünk női örökösödésről, azonban az egyház fellép érdekükben. Már Szent Ambrus is felemeli a szavát, miszerint igazságtalan, hogy a szülők, bár egyenlően szeretik gyermekeiket, a leánygyermek nem részesedik az örökségből, vagy csupán elenyésző módon. Szent Ágoston szintén kifejezi felháborodását a *lex Voconiarum*-ról, mely törvény értelmében Rómában kizárták a nőket az öröklésből.

A női öröklés gyökerei egészen Mózes könyvéig nyúlnak vissza, Salphaad leányainak történetéig, akik részesültek atyjuk javaiban. A német Schwabenspiegel, a lengyel jog, a svéd Codex Antiquior Wastrogotiae, I. Henrik törvénye, a francia Des Fieus à l'Usage de France, a szláv Ruszkája Pravda, a cseh Statuta Ducis Ottonis majd a magyar szabályozás értelmében a XII-XIII. század fordulójától fiúk nemlétében leányok örökölték, kivéve az adományos javakban. Székelyeknél tovább is fennmaradt a szokás a fiúleány intézményében.

Ha fiú nélkül maradt az apa, akkor is lányának igyekezett biztosítani ősi javait, mintsem hogy az a Szent Koronára szálljon, mondván, majd lánya férfi utódai megöröklik. Ezt különböző módokon érthette el.

Szabad rendelkezési jogot kérhetett a királytól, élők közötti vagy halálesetre szóló rendelkezéssel leányainak hagyhatta javait. Ez esetben a végrendeletet az örökhagyó tette, jognyilatkozat formájában, ami tartalmazza a rendelkezéseit a hagyatékra vonatkozóan, jogában állt bármikor változtatni rajta, vagy visszavonni. Végrendelkezni írásban, szóban és közokiratban lehetett. Az említett jogeszközökön kívül még az öröklési szerződés, mint lehetőség állt a felek rendelkezésére, minimum az örökhagyó és az örökös szükségeltetett a megkötéshez. A teljesség kedvéért ide kell sorolni a testvérré fogadást: nemesi családok közötti megállapodást jelentett, amikor családok a kihalás szélén álltak, kölcsönösen testvérré fogadták egymást, így ha az egyik teljesen kihalt, a másikra szálltak javaik, elkerülve ezzel, hogy háramlás útján az uralkodóra szálljon.³⁶ A fiúsítás, az örökbefogadás és a királyi kegyvel való törvényesítés végső soron a királyi adomány különös neme volt.³⁷ Kicsit árnyaltabban tekintve a lehetőséget, nem csak a nők, hanem bárki öröklési renden kívül eső

³⁵ Gáspár 44-45.

³⁶ Béli 1999; 136-137.

³⁷ Béli 1995; 5.

rokon számára jutathatott az adományos. Ugyanakkor lehetőség adódott valamely rokon kizárására is a leányok örökét illetően, ráadásul majd a fiúsítás intézményének bevezetése után, ha az örökhagyó a törvényes örököseit e jogintézmény segítségével próbálja kirekeszteni, akár „vér’ tagadás bűnének” elkövetésével perben megnyerhető.³⁸ De erre nem találunk példát, mert a cél épp az volt, hogy az oldalági férfiu rokonok is részesülhessenek az adományos javakból. Például 1260-ban Moys mester feleségének, leányainak és monostorának hagyományozott, ősi és szerzett javaiból királyi engedéllyel, továbbá 1313-ban Károly Róbert megengedte a Gutkeled nembeli Kis Kozma ispánnak, mert fia harcban elesett, hogy javairól szabadon rendelkezeshessék. A szabad rendelkezés rendkívüli és kivételes királyi kegy, mivel szembe megy egyrésről a törvényes örökléssel, másrésről a király háramlási jogával. Törvényes öröklésről akkor beszélünk, ha nem áll rendelkezésre végrendelet, vagy ősi birtok a hagyaték tárgya. Kizárólag férfiak örökölhettek, nők csak az adományos jószágon kívül szerzett javakból kaptak részesedést. Főszabályként először az egy sorban álló férfi lemenők örökölnék; lemenők híján a felmenők, ahol is a sorban közelebb álló kizárja a távolabbat. Ha olyan szerencsétlenül alakul, hogy se lemenőkkel, se felmenőkkel nem rendelkezett az elhunyt, akkor az oldalág kapcsolódik be az örökösödésbe. Ilyenkor az elhalttal legközelebbi, vele egy sorban állók örökölnék.³⁹

A nemes választhatta azt a lehetőséget is, hogy kimondottan leányai javára történő juttatásra kérjen engedélyt a királytól.

Talán legkényelmesebb megoldásként vejére ruházhatta át a birtokot. Eredményét tekintve ugyanazt a hatást éri el, leánya és leszármazottai vagyoni helyzete biztosítva van. Szolgálatlaltal egybekötött birtoknál (hűbér) ez nem volt nehéz, mert a vej elvállalta. 1256-ban IV. Béla tett ilyen engedélyt.

Végül, ha más eshetőség nem kínálkozott, nemesi örökbefogadással örökbe fogadhatja a vejét és a család javai ismét lánya érdekeit szolgálják. Természetesen az aktushoz királyi jóváhagyás szükségeltetett.

Bár nincs semmiféle kapocs, ez egyfajta rokonságot mutat a japán joggal, ugyanis ha valakinek csak lánya van, örökbe fogad egy fiút és hozzá adja a lányát. A fiúnak csak közvetítő szerepe van, az unokák a valós örökösök. Levonhatjuk a következtetést, hogy tudniillik az örökbefogadásnak királyi jóváhagyás mellett adományereje van.⁴⁰

³⁸ Czövek I. 145.

³⁹ Ld.: Béli 1999; 134.

⁴⁰ Holub 1925; 308.

A joggyakorlat azt mutatja, hogy elsősorban az anya részéről vált végrendeleti örökössé a leánygyermek, főleg női holmik tekintetében – például ékszerek – melyek igen nagy értékkel bírhattak.⁴¹

III. A Leányfiúsítás (*praefectio*) esszenciái

1. A jogintézmény alapvetései

A fiúsításnak több célja is volt. A király szemszögéből, hogy a rendkívüli és kivételes kegy gyakorlásával híveket szerezzen, vagy azokat megerősítse, lényegében saját hatalmának megszilárdítása. A nemes apa vérvonala továbbvitelének megvalósítását látta az intézményben. Birtokai így nem háramlottak vissza a Szent Koronára, hanem lányára, rajta keresztül pedig fiú unokáira szálltak. Ha a fiúsítást nem az apa, hanem a leány jegyese, férje kérte, akkor arra következtethetünk, hogy a férj a király kegyeltjeinek egyikeként, felesége révén közvetetten részesült az adományban, illetve a szívességért cserébe maga a király várta el a hűséget.

Tehát a család és az utódok szempontjából a jogintézmény lényegi eleme, hogy a fiúsított nő gyermekei, mivel anyjuk jogilag férfi nemes, nemessé lesznek, anyjuk után öröklik a nemességet.⁴² Így a királyi kegyből következőleg a birtokok a család kezén maradnak. Egyértelmű, hogy a kor Magyarországon a birtok volt minden, a nemesség és a hatalom alapja. Nem csak presztízs, megélhetés, hanem a család fennmaradásának elengedhetetlen kritériuma. A fiúsítás segítségével nagyobb eséllyel elkerülhették az esetet, miszerint nincs örököse a családnak, és magszakadás következik be. Így viszont, hogy a fiúsított nő gyermekei minden esetben nemessé lesznek, főleg ha még fia is születik, nagy valószínűséggel a család jövője, vérvonalának folyamatossága biztosítva van, nem kell tartani a magszakadástól.

Mivel a fiúsítás eredeti, általános módon szerzett nemesség, így az a királytól való, semmilyen más aktus nem teszi a nő leszármazóit nemessé. Viszont ha a leszármazást tekintjük, jogos az érvelés, hogy bár a nő elsősorban a királytól és nem nemes apjától szerzi nemesi címét, leszármazói szempontjából már a vérségi-elvet vehetjük alapul: fiúsított nemes nőtől és nemes férfitől származó gyermeknek jogi szempontból két apja van; fiúsított nőnek

⁴¹ Murarik 157-163.

⁴² Alsóviszti 22-24.

nem nemessel való házasságából született gyermeke a nő után továbbörökli a nemességet, mert jogilag férfi a női nemes.⁴³

A fiúsítással kapcsolatban érdekes és logikus megállapítás, miszerint a leányfiúsított jószágokat (*praefectionalia*), vagyis a fiúsított leányok „örökét” egy feltételezés (*fictio juris*) alapján atyafiak örökrészenek tartják,⁴⁴ vélhetően azért, mert a jogilag férfivé vált nő, immár a fiág törvényes öröklésének részét képezi, így ő utána fiú gyermekei, mint atyafiak örökölnék.

Egyéb, a nők által jórészt ki nem használt előnyökkel járt, ha valaki jogilag férfi nemessé lépett elő. A *praepecta* elvileg azonos jogokkal rendelkezett, mint egy férfi nemes, s néhányban közülük – a jogintézmény lényege miatt nem volt kérdéses – a nemes hölgyek gyakorlatilag is részesültek, úgy mint: nemesi birtokszerzés, nemesi cím viselése, nemesi címer viselése, és nemesi tisztség viselése. A következő jogok szintén megillették őket, de a gyakorlatban nem éltek velük: közgyűlésen, országgyűlésen való megjelenés (fiúsított nemesek képviselőt/követet küldtek maguk helyett); adómentesség, ugyanis a nemes a vérével adózik, ha támadás éri az országot: honvédő háború (országhatáron kívülre az 1222-es Aranybulla értelmében nem köteles menni). Ez a jog kicsit nehezen megfogható, valószínűleg ilyen esetben a fiúsított nemes katonákat küldött ugyan, de ő maga nem vett részt a nemesi felkelésben, mint azt a Nyugat-európai női hűbér kialakulásánál is láthattuk. Nem lehet szabadságától megfosztani törvényes bírójuk ítélete nélkül (a nemes bírója pedig a király), továbbá csak tettenérés esetén lehet letartóztatni a következő esetekben: szándékos emberölés, rablás, útonállás, erőszakos közöszlész (női elkövető nem nagyon fordult elő), gyújtogatás, végül, de nem utolsósorban lopás esetén (1841-től váltó hamisítás miatt is).⁴⁵ Tulajdonképpen a fiúsított nemes nőnél már csak az ország főméltóságai és a király rendelkezett több joggal.⁴⁶

A jogintézménnyel kapcsolatos megállapításaink összegzéseként elmondhatjuk, hogy a fiúsított nőnél az összes, magyar nemesre vonatkozó jogok beállnak, nemre való korlátozás nélkül, ugyanis, mint azt már említettem, jogilag a fiúsított nő férfinek tekintendő (kivéve házasság jogi szempontból).⁴⁷

2. „Esetjog” a Hármaskönyvben

⁴³ Béli 1999; 36-38.

⁴⁴ Czövek II. 203.

⁴⁵ Biró 67.

⁴⁶ Biró 69.

⁴⁷ Biró 70.

A Tripartitum is megemlíti a fiúsítást, különböző esetek kapcsán, melyek mintegy precedensek épültek be a magyar szokásjogba.

HK I. 50: „*mint száljon a jószág két atyafiúnak leányiról egymásra, kiket külön-külön időben tettek volna férfitü ággá?*” Két atyafi osztozását követhetjük nyomon, akiknek van egy-egy lánya. A törvénykönyv megállapítása szerint, ha az egyik lánynak magva szakad, akkor jószága unokatestvére helyett a királyra száll, mert nem vér szerint szerzett, hanem eredeti nemességhez jutott a fiúsítás által, azaz fiúsítás útján birtokolt, hasonlóan a *donatio*hoz és az első adományhoz képest. Ezért emeli ki később Holub a *donatio* fontosságát, mint azt majd látni fogjuk. Ráadásul ugyebár külön-külön időben kapták a lányok a jószágot, így a magszakadás után az egyértelműen az uralkodóra száll vissza.

A rendelkezésből viszont az is kiolvasható, hogy ha egyszerre történik a fiúsítás, akkor úgy tekinthetnének rájuk, mint közös szerzőkre és örökölhetnének egymás után (akár tulajdonközösség léphetne fel, mint amikor egyszerre több lány örököl az ősi vagyonban). 1423. december 26-án I. Zsigmond Szilágyi Gergely familiárisának, Orbánnak feleségét, Nyerges György leányát, Klárát, Nyerges Benedek leányait, Magdolnát és Katalint és Fekete Imre leányát, Ilonát fiúsítja. Vagyis itt egyszerre megy végbe a lányok fiúsítása.⁴⁸ S ráadásul a király saját kezéből teszi az adományt egy és ugyanazon időben: „[...] *országunk régtől kipróbált szokásjoga szerint kezeinkre szálltak, amennyire nálunk van és miként jog szerint lehetséges, igazi férfi örökösökké és törvényes leszármazókká és néhai György, Benedek és Imre fiaivá tettük, változtattuk és nyilvánítottuk őket [...] Adatott Budán, Szent István első vértanú ünnepén, az Úr ezernégyszázhuszonharmadik esztendejében.*” (ZO II. 434.)

HK I. 54. szerint a fiú az anyai ágon őt megillető örökségben nem köteles apjával osztályt tennie. Így ha valakinek fiúsított anyja és nemes apja van, szép vagyonnak néz elébe, főleg ha egyke, mivel anyai és apai ágról is a teljes vagyont ő örökli meg.

HK I. 64: Magszakadás esetén a jószág visszaháramlott a Szent Koronára. 1351-től Nagy Lajos engedélyezte, hogy királyi beleegyezés nélkül is arra hagyja a nemes a vagyonát, akire akarja, vagyis utód hiányában szabadon végrendelkezhets. Csak abban az esetben kerül vissza a birtok az uralkodóhoz, ha az elhunytnak se örököse, se más egyéb rokona nem tartozik az élők soraiba, valamint végrendelet sem készült. Ezzel a rendelkezéssel a fiúsítás

⁴⁸ Holub 1927; 84-88.

némileg háttérbe szorulhatott, ugyanis, ha arra hagyhatja a nemes a vagyonát, akire óhajtja, vagyis kvázi beleavatkozhat a törvényes öröklési rendbe, így a *praefectio* intézmény segítségével is lányára hagyhatta vagyonát. Ugyanakkor elvesztené a fiúsítás az egyik lényegi elemét, ha ez valóban így történne: a birtokot, mint már említettük, azért hagyta lányára a nemes a fiúsítás révén, hogy az rajta keresztül fiú unokáira szálljon, a törvényes öröklés rendje szerint, mert a fiúsított nő, jogilag férfi. De ha csak végrendeleti úton, a törvényes öröklés rendjével szembemenően lányára hagyja a nemes a birtokait, és az férjhez megy, akkor vagyonával ténylegesen és jogilag is férje fog rendelkezni, ki sem kell kérnie felesége beleegyezését, ha úgy alakul, akár végleg el is idegenítheti, ezzel az unokáknak szánt vagyon elúszik. Arról nem is beszélve, hogy a törvényes öröklés rendjével szembemenően nem nagyon állhatott bárki szándékában is végrendelkezni, ha mégis, az pedig minden bizonnyal családon belüli nem kívánt perlekedést idézett elő.

HK I. 49: A „hitetlenségbe”, azaz hűtlenségbe esett ember vagyona fogadott fiára nem szállhat, mert az azonos erejű aktus a vér szerinti osztozással, azaz a törvényes örökléssel, ami pedig hűtlenség esetén lehetetlen, ekkora bűn esetén ugyanis a király általában automatikusan elvette a család birtokait a hűtlen nemes életével együtt. Ezek szerint, aki hűtlen, az fiúsítást sem kérhetett, birtokai a királyra szálltak. Felmerülhet a kérdés: mi történik, ha az uralkodó kegyeltje a hűtlen veje, és ő kéri felesége fiúsítását hűtlen apja javaiban? Valószínűleg, ha megfelelően jó viszonyt ápol a kérelmező a királlyal (apósával pedig kevésbé), akkor megkapja a szóban forgó birtokokat, de más jogcímen, közvetlenül ő, tekintet nélkül az apa-lánya viszonyra. De ezek csak elméleti fejtegetés.

1422. november 18-án Zsigmond Gersei László kérésére Sitkei László fia Mihály árváját, Katalint fiúsítja, s neki adja nagybátyja, Gáspár javait is, amelyeket ez különféle gonoszságai miatt vesztett el.⁴⁹ Itt csak a gonoszságokat elkövetett nagybáty javait adományozzák a fiúsított nőnek, de a javak mégis családon belül maradnak.

3. A fiúsítás jogintézményét megelőző, hasonló aktusok

Már a fiúsítás megjelenését megelőzően Károly Róbert különös kegyet gyakorolva újszerű intézkedésekkel is élt, mit például 1327-ben, amikor is Drugeth Fülöp nádor fiú

⁴⁹ Holub 1927; 84-88.

nélkül halt el, s ekkor a király a nemesi birtok Szent Koronára történő visszaháramlását kiküszöbölve, a nádor unokaöccsét tette meg örökössé.⁵⁰

Egészen közel visz a fiúsításhoz az eset, amikor Károly Róbert korlátozza a nemzetségi jogot, pontosabban az adományos javakban: Károly 1325-ben Micsk bán valamennyi már adományozott vagy még adományozandó birtokairól kijelentette, hogy azok kizárólag őt és egyenes ági leszármazóit illetik meg, „kizárva atyafiait és apai rokonait, avagy csak a leányok, illetve felesége örökölhettek.

IV. Az első fiúsítás és regényes háttere

1332. Az év, amikor Károly Róbert véghezvitte a történelem első fiúsítását.

„[...] <i>De prelatorum baronumque nostrorum consilio et consensu, provida deliberatione prehabita, prefatam dominam Margaretham...cui domine licet de iure naturali atque positivo hereditas deberetur paterna, tamen quia huic iuri repugnat observata ab antiquo regni nostri Hungarie consuetudo, que nonnisi masculum heredem in patriam hereditatem succedi permittit, non obstantibus huiusmodi consuetudine statuto sive dispositiva ordinatione, de speciali maiestatis nostre gratia et plenitudine regie potestatis ac magnificentia principali in verum constituimus heredem et instituimus eam inter generationem suam Nadasd nuncupatam paterne hereditatis legitimum successorem, totam ipsorum Ladislai et Dyonisii paternam hereditatem, universas possessiones...dedimus, statuimus, donavimus et contulimus in perpetuam</i>	„[...] Főpapjaink és báróink tanácsából és hozzájárulásával, miután előrelátó elhatározásra jutottunk, az előbb említett Margit úrasszonyt, László ispán leányát, kegyeltünk és hívünk, Magyar Pál mester hitvesét, mely úrasszonynak, jóllehet a természetjog és az írott jog alapján megilletné az atyai örökség, mégis mivel e joggal ellenkezik országunk, Magyarország régtől követett szokásjoga, amely csak férfi örököst engedi az atyai örökségben örökölni, az efféle szokásjog nem akadályozván, végzéssel vagy rendelkező rendelettel felségünk különös kegyéből és a királyi hatalom teljességéből igazi örökössé tettük László és Dénes javaiban.”
--	---

⁵⁰ Holub 1925; 309.

*hereditatem.*⁵¹

Említett év november 8-án I. Károly Nádasd nembeli László leányát, Margitot atyja örökségében „igazi” vagyis férfi örökössé tette meg, mert 1316-ban a Kőszegiek kiirtatták a Nádasd nembelieket, s csak Margit maradt életben. 1332-ben, akkor már Magyar Pál feleségeként, a király privilégiumában jelentette ki a szóban forgó nemes asszonyról, hogy apja minden birtokát úgy örökölheti, mintha fiú lenne. Ez a szokásjoggal merőben szembe ment, de a király hatalmának teljességével érvelt (*plenitudo potestatis*), ami ezt lehetővé tette.⁵²

Vajon miért cselekedett így, a szokásjoggal tökéletesen ellentétben az uralkodó? Ahhoz, hogy a kérdésre a választ megtaláljuk, szükségünk van egy kis történeti áttekintésre.

Az Árpád-ház férfiágon történő kihalását követően egyre nagyobb területek kerültek befolyásosabb bárók kezére, akikről már-már kiskirályként beszélhetünk. Terület- és hatalomvágyuk pedig csak egyre nőtt. Ez az interregnum időszaka (bár király az éppen akadt, csak több a kelleténél).

Az egyik legerősebbnek a Héder nemzetség kőszegi ága bizonyult, Vas megyei központtal. Ezen ág gyökerei IV. Béla Henrik nevű bánjáig vezethetőek vissza. III. András megpróbálta a nádori, tárnokmesteri és szlavón báni tisztséggel lekenyerezni a Héder nembeli Kőszegieket, de nem járt sikerrel, sőt, a kinevezések által csak még nagyobb hatalmat adott a kezükbe (Kőszegi János nádor).

Egy másik nagy hatalommal bíró kiskirály, Csák Máté, 1301-re nádori címmel uralta Észak-Magyarországot (Vág menti Trencsén), egy másik Csák nemzetségbeli, Ugrin, pedig a Dráva, Száva vidékét. Északkeleten Aba Amadé, a Tiszántúlon a Borsa nemzetség „trónolt”. Somogy megyében Kőszegi János öccse Henrik bán volt a tartományúr, mely tény az első fiúsítás tárgyalásánál lesz releváns.⁵³

Ilyen körülmények között próbált trónra kerülni Károly Róbert: kezdetben jóformán csak a horvát tartományúr és a nápolyi királyság hűbérura VIII. Bonifác pápa támogatta. 1301-ben Esztergomban meg is koronázták magyar királlyá, de nem a Szent Koronával és nem Székesfehérváron, amelyek viszont a koronázási rend szigorú kritériumai, így sokan nem ismerték el királyuknak. Ráadásul a kiskirályok ragaszkodtak hozzá, hogy a király választás útján legyen azzá, aki. A tartományurak a cseh Vencel (László király) mellett tették le voksukat. Meg is koronázták, de nem az esztergomi, hanem a kalocsai érsek

⁵¹ CD VIII/3. 592.

⁵² Fügedi 251.

⁵³ Engel 108-109.

közreműködésével, mely ismét nem illeszkedett a koronázási rendbe, így Károly szemrehányást tehetett, s visszavonult kevés hívei egyikéhez, Csák Ugrinhoz.

A két király uralkodásával egyetemben megindult híveik közötti harc. A Kőszegiek átpártoltak Vencel oldalára és rövid idő alatt elfoglalták az egész Dunántúlt. Károly oldalán Csák Máté hódított el hatalmas területeket az északi vidékeken. Végül hosszú, véres harcok árán Károly és hívei kerültek ki győztesen, ugyanis VIII. Bonifác közbenjárására a magyar püspökök mellé álltak, továbbá Károly anyai ági nagybátyjai, Albert német király és Rudolf osztrák herceg nyomására a bárók többsége szintén Károly mellett sorakozott fel.

Válaszul a cseh király, jogosan féltve fiát, Vencelt, gyorsan haza menekítette a Szent Koronával együtt, ami rövid úton Ottó bajor hercegnél landolt, akit csak a Kőszegiek támogattak, s ez vajmi kevésnek bizonyult. Őt is megkoronázták, de két püspök és nem az esztergomi érsek, így ismét nem megfelelő módon ment végbe a ceremónia. 1307-ben Kán László Erdélyben elfogta és hazaküldte, a koronázási ékszereket pedig magánál tartotta. Immár csak Károly maradt az országban, félig-meddig legitim királyi címével. 1307-ben legfőbb hívei, Aba Amadé, Borsa Kopasz, Csák Ugrin és még néhány főúr királyukká kiáltották ki.

1308-ban a maradék ellenálló főúr meggyőzésére ismét egyházi segítség érkezett, a pápa elküldte egy bíborosát, aki meggyőzte Csák Mátét és a Kőszegieket, hogy hódoljanak be, sőt, bár nem a szabályok szerint, de ő is megkoronázta Károly Róbertet. Sajnos még ez sem volt elegendő és Károlynak még két hosszú évet várhatott hön áhított hivatalos királyi címére. A Szent Korona Szokásjoga igen erősen élt az országban, így a legitimáláshoz tartani kellett a formát. A bíboros nagy nehezen rávette Kán Lászlót a koronázási ékszerek kiszolgáltatására, majd 1310. augusztus 27-én minden elvárásnak megfelelően megkoronázták I. Károly Róbertet, úgy, ahogy illik: Székesfehérváron, az esztergomi érsek, a Szent Koronával.⁵⁴ Ezzel a mozzanattal véget ért az interregnum és kezdődött az újabb háborúskodás.

⁵⁴ Károly Róbert királyunktól ered a Szent Korona-eszme, Ő volt az az uralkodónk, aki szilárdan ragaszkodott hozzá, hogy a szokásjog szerint, Székesfehérváron, az esztergomi érsek, a Szent Koronával koronázza meg, s tegye legitimmé uralkodását. Ezek után királyi aktusainál hatalmára mindig úgy utalt, mint ami a Szent Koronától, illetve IV. Béla második honalapító legszentebb királytól, mint szent elődtől ered, ezért megkérdőjelezhetetlen. Valószínűleg a nehezen kivívott trón megtartását igyekezett az eszme kialakításával biztosítani.

A bárók uradalmainak kiterjedése a Károly Róberttel folytatott harcok idején⁵⁵

I. Károly próbálta tartani az egyensúlyt tartományurai között, de a királyi és egyházi javak visszaszolgáltatását követelte, továbbá, hogy a tartományurak ne kényszerítsék szolgálatukba a területükön élő nemességet. A konfliktus elhúzódó belháború sorozatba torkollott. Elsőként Csák Mátéval küzdött meg a király, majd Észak-keleten folytak a harcok, ahol sajnos Károly Aba Amadéra, annak halála miatt, már nem számíthatott. Csák Máté is seregeket küldött, így került sor az első nagy ütközetre, a rozgonyi csatára, 1312-ben, ahol Károly Róbert és hősies serege kerekedett felül.

Csák Máté legyőzéséhez azonban további eszközök kellettek, így a király nyugati rokonaihoz és a cseh királyhoz fordult segítségért, ám ekkor már (1314) az ország bárói is megtagadták tőle támogatásukat, melyre a király hűtlenségük kinyilvánításával és tisztségeik elvételével reagált. Károly megkezdte kétségbeesett harcát királyságáért. Lovagjaira, az elhunyt Csák Ugrin területeire, valamint az egyházra és nyugati kapcsolataira támaszkodva csodával határos módon tartományról tartományra visszaszerezte országát, ráadásul minden egyes sikere után egyre többen csatlakoztak hozzá.

Károly a Kőszegiek ellen vívta a harcot, amikor a Borsák felrúgták a békét és szövetkeztek ellene. A lázadást gyorsan leverte, Aba Amadé fiaival együtt. Ismét Csák Máté ellen folyt a harc, miközben Kőszegi András behódolt. Kőszegi János viszont még ellenállt, s András is újra csatlakozott rokonához.

⁵⁵ <http://mek.oszk.hu/11800/11891/html/>

Erdély sorsát Szécsényi Tamás vajda döntötte el, amikor Kán László fiait is a király előtti meghajlásra kényszerítette. Már csak Csák Máté maradt hátra. Azonban mielőtt még Károly cselekvésre szánhatta volna el magát, Csák Máté meghalt, utód híján pedig uralma felszámolódott. 1323-ra beállt a nehezen kivívott béke.⁵⁶

Károly hatalomra jutásának története meghatározta kedvezményezettjei körét, melyből később az új bárói réteg is kikerült. Míg az előző bárói réteg tagjai vagyonukra és származásukra támaszkodtak, addig az új Károlytól kapta a hatalmát, így hűek maradtak hozzá. Ilyen volt Szécsényi Tamás is, aki az ország második leghatalmasabb urává lépett elő, s akiről a későbbiekben majd bővebb szó esik.⁵⁷

Ha tüzetesen megvizsgáljuk a hatalmi harcokat, láthatjuk, hogy a Vas megyei Köcski Sándor nemes és sógora, Nádasd nembeli Gersei László, Károly híveinek vallották magukat a Kőszegiek közvetlen szomszédságában. Meggondolatlanságukért 1316-ban a Kőszegiek szabályosan lemészárolták a Gerseieket, csak Gersei Margit maradt életben, akit dajkája menekített meg, s ezek után nagybátyja, Köcski Sándor országbíró vette szárnyai alá, majd juttatta be az udvarba, ahol összeismerkedett Magyar Pállal. Köcskinek csak egyes birtokai veszttek oda, de revánsként három év múlva a királyi sereg vezéréként szétverte a Kőszegiek hadát.⁵⁸

1332-ben érkezett az a történelmi pillanat, amikor Károly fiúsította Margitot apja, Gersei László és nagybátyja, Dénes birtokaiban. Az aktus több okból is határozottan Károly hatalommegszilárdítási-politikáját szolgálta. Első ízben, mert kiirtott híveinek egyetlen élő rokonát tette meg örökösül azok javaiban, nem pedig más idegent, lekötve így a kedvezményezettet, s még inkább annak férjét. Másod ízben, mert a szóban forgó férj nem volt más, mint Magyar Pál. A király egyik kegyeltje, aki egyébként a mézárást követően 1324-ben már kikérte egyszer magának Gersei László és Dénes Szent Koronára háramlott birtokait, melyeket meg is kapott, ám perlekedés okán birtokának megerősítését érezte szükségesnek, ennek tökéletes eszközét pedig Margit feleségül kérésében látta meg, igen jó érzékkel.

Az említett birtokok iktatáskor megjelent Lőrinc fia Márk fia Pető és az ő fia János. (Lőrinc András testvére volt, aki pedig Gersei László és Dénes apja), viszont ez gondot okozott, ami jog szerint érthető és elfogadható is volt. János tiltakozott Margit 40 márka értékű hitbére és jegyajándéka kapcsán, míg Pető bizonyos birtokokra mondta ki, hogy azok

⁵⁶ Engel 112-115.

⁵⁷ Fügedi 195.

⁵⁸ Fügedi 238-239.

őt illetik a törvényes öröklésből kifolyólag. Tehát az osztályos atyafi rendszer alapján nem Gersei Margitra, hanem a Nádasdiakra kellett volna, hogy szálljon mindaz a birtok, amiben Margit fiúsítva lett.⁵⁹ Végül Magyar Pál megfizette Jánosnak és Petőnek a birtokok okán követelt 50 márkát, melynek értelmében Pető lemondott az érintett birtokokról, 1332. november 11-én, 3 nappal a fiúsító oklevél kelte után.

Maga a tény, hogy Károly Róbert férfi jogokkal ruházott fel nőt, s ezzel szembe ment a szokásjoggal, miszerint ösiben csak férfi örökölhét, méghozzá egyenes ági, vérségi alapon, ennek híján oldalági atyai rokonok a nemzetségen belül, hatalmas felháborodást szított.

1340-ben Pető váratlanul azzal a váddal fordult Károly Róberthez, hogy Magyar Pál hatalmaskodva elfoglalta egyes birtokait, melyek a törvényes öröklés folytán őt illetik nem pedig a fiúsított Margitot. Pető állítása igazolásra került.⁶⁰ Ezután Pető fia János egyéb birtokok kapcsán jelzett a királynak, hogy az törvényes öröklés szerint őket, a Nádasd nembelieket illeti, nem pedig Margitot, s kérte a királyt, hogy Margit ne rendelkezessen a birtokok fölött.⁶¹

Az eset egyedisége abban rejlik, hogy a két testvér, László és Dénes az eredeti oklevélből kiolvashatóan osztatlan lakóközösségben élt, majd haláluk után nem tettek osztályt, hanem az egyetlen női rokon fiúsítva lett, mely itt még csupán egy gesztus a király részéről, ami többször nem ismétlődik, elhal, majd Nagy Lajos újra felfedezi és meglátja a benne rejlő lehetőségeket s bevett intézménnyé teszi.

Visszatérve történetünk nyitjához, Magyar Pál Margittal kötöttetett frigye után kérte I. Károlyt, hogy tegye meg feleségét férfi örökös nélkül elhunyt apja és nagybátyja birtokaiban.⁶²

Károly Róbert eleget tett Magyar Pál kérésének:

„Mi, Károly, Isten kegyelméből Magyarország királya tudatjuk, hogy [...] midőn hűtlen bárók [...] a királyi trón hatalomba kerítésével az országot és a királyi jogokat mindenütt megszállva hatalmas kézzel elfoglalták, az ország hűséges nemes előkelői, hozzánk és szent koronánkhoz illő tisztelettel csatlakoztak. [...] Henrik egykori nádor fia János, az egész árulás és szervezkedés feje, [...] megkísérelt álnok cselekedeteit közt a nemes férfiakra, akik akkor ennek a Jánosnak a hatalma alatt álló területen egyedüliek voltak teljes odaadással és illő hűséggel megmaradván, nevünket és a mondott szent korona dicsőítését és tiszteletét

⁵⁹ Fügedi 254.

⁶⁰ ZO I. 362.

⁶¹ ZO I. 543.

⁶² Holub 1925; 309.

mindig jóakarattal képviselve és előmozdítva, Csapó fia András fiai, László és Dénes ispánokra, e felperzselt részekben, városukra támadt [...] kegyetlenül megölte. [...] Csak e László i[spán] egyetlen Margit nevű leánya, tudniillik hívünk, jó emlékű Köcski Sándor, udvarunk egykori bírójának [országbíróknak] az unokatestvére [anyai nagynénjének a leánya], akit a hálókamrában dajkájának serénysége mentett meg a tűzből. [...] Királyi gondoskodás valami jutalmával, mint tisztüinkre tartozik, helyrehozni és jóvátenni törekedvén, figyelve és nemkevésbé felidézve előbb említett Köcski Sándor i[spán] különleges és ragyogó szolgálatait, [...] és Magyar Pál mester, e Margit úrasszony házastársa érdemes és leghűségesebb szolgálataiért, [...] nehogy azoknak örökségét, akik fiaikkal és gyermekeikkel együtt a hűségért és a királyi felség és a szent korona számára fordított és illő szolgálatokért veszték el hűtlenek által kegyetlen halállal [...] mások kapják és szerezzék meg, vagy ellenségek birtokolják, [...] főpapjaink és báróink tanácsából és hozzájárulásával, [...] az előbb említett Margit úrasszonyt, jöllehet a természetjog és az írott jog alapján megilletné az atyai örökség, mégis mivel e joggal ellenkezik országunk, Magyarország régtől követett szokásjoga, amely csak a férfi örököst engedi az atyai örökségben örökölni, az efféle szokásjog nem akadályozván, végzéssel vagy rendelkező rendelettel felségünk különös kegyéből és a királyi hatalom teljességéből igazi örökössé tettük.”⁶³

Mint azt az oklevél részleteiből kiolvashatjuk, hosszas történeti háttérrel való indoklás után a király a természet- és az írott jogra hivatkozva (gondol itt a Nyugat-európai női hűbér jogra) „igazi örökössé” teszi meg Margitot apja és nagybátyja javaiban.

V. A fiúsítás virágkora, avagy egy I. Lajos belpolitikáját szolgáló jogintézmény

1. I. Lajos udvara és a fiúsítás

I. Károly halálával fia, Nagy Lajos lépett a magyar trónra, aki újra felfedezte az intézményt és rendszert csinált alkalmazásából. A király folyamatos háborúi miatt sok hős nemes lelete halálát a csatákban, olykor egész családok, vagy azok utolsó férfi tagjai már soha nem tértek haza. Így történt ez Zára ostroma alatt is. I. Lajos 1346. május 1-jén megindult a velenceiek által ostromolt Zára felmentésére, ahol pontosan két hónap múlva, július 1-jén egyértelművé vált, hogy nem győzhet, ezért visszavonult. Zára támogatás nélkül maradt és az év végén megadta magát Velencének.

⁶³ CD VIII/ 3. 592.

Az ostrom során hősi halált halt Harsendorfer Ulving, aki vére utolsó cseppjéig küzdött a magyar király oldalán, ezért Lajos az otthon maradt egyetlen leány testvért, Erzsébetet, a család utolsó tagját rendkívüli és különös királyi kegyből fiúsította, „igazi örökössé” tette 1347-ben, s ezt Erzsébet kérésére 1353-ban megerősítette:

„[...] A nemes Erzsébet nevű úrasszony, hűséges hívünk és kegyeltünk, Konya mester, udvarunk vitéze, tudniillik a nagyságos férfiú, Tamás egykori erdélyi vajda, most udvarunk bírója (országbírónk) fiának a felesége, néhai Harsendorfer Ulving mester nővére felségünk jelenlétére eljőve, bemutatta nekünk bátyja, e néhai Harsendorfer Ulving, tudniillik Ecseg nevű vára összes birtoka és tulajdona felől szerkesztett levelünket, [...] kérvén felségünket, hogy [...] adományát és tulajdonát, amit számára tettünk, kegyeskedjük elfogadni, megerősíteni és hatályban tartani.”⁶⁴

Az oklevél bevezetéséből kitűnik, hogy nem feltétlenül csak a dicső tett vitte arra a királyt, hogy fiúsítsa Erzsébetet. A nemes asszony ugyanis Lajos egyik leghatalmasabb bárója, Szécsényi Tamás fiának, Konya mesternek a felesége. Aki egyéb iránt szintén a király kegyeltje. Itt is felszínre kerülnek az Anjouk belpolitikai törekvései, mely hatalmuk megerősítésére szolgált, báróikon keresztül.

A fiúsító levél formáját kialakítva, Nagy Lajos Harsendorfer Ulving érdemeinek felsorolásával indokolja a szokásjoggal szembemenő fiúsítási aktust. Igen színesen írja le az érte harcolt és meghalt nemes elestét, mely nem maradhat megfelelő elismerés és jutalmazás nélkül:

„[...] néhai Harsendorfer Ulving mester hűséget és érdemes engedelmességet számozzor tanúsítván és fordítván és kiváltképp mégis erőszakos halála miatt, ami királyi méltóságunk dicsősége végett hadjáratunkban, „oroszlán bátorságával felvértezve” Zára városa előtt következett be. [...] vére ontásával férfiasan küzdvén és különböző életveszélyes sebeket szerezvén, tulajdon vérétől izamosan felségünk szemei előtt rogyott össze, tetszésünkre érdemessé vált,[...]”⁶⁵

Ebből is látszik, hogy az uralkodó híve szolgálatait jutalmazza az adománnyal, tehát afféle ellenszolgáltatás, melyért cserébe további szolgálatot és hűséget (*fidelitas*) vár. Ha pedig a király mindezt ellenszolgáltatás nélkül nyújtja, akkor jutalmaz, vagy kötelezettségérzetből

⁶⁴ CD IX/2. 206.

⁶⁵ CD IX/2. 206.

teszi, esetleg új híveket szerez.⁶⁶ A Harsendorfer Ulving és testvére Erzsébet esetében vegyes a helyzet: I. Lajos ugyan szolgálatért cserébe adományoz fiúsítás jogcímen, de kötelezettségérzetből is teszi, mert elhalt híve egyetlen élő rokona nem maradhat kárpótlás nélkül, és még hívét, Konya mestert is jobban lekötelezi. I. Lajos királyi kegyét gyakorolva megerősítette Harsendorfer Erzsébetnek adott fiúsítási levelét, s elrendelte annak iktatását.

Visszatérve a király érdekét szolgáló belpolitikához, érdemes kicsit jobban megvizsgálni a családi hátteret. Harsendorfer Erzsébet felesége a Kacsics nembeli Szécsényi Miklós, vagyis Konya mester⁶⁷ volt, aki 1330 és 1342 között a király főétekfogójaként működött, majd 1346-ban Sáros és Nógrád ispánjaként szolgált. 1354-ben gömöri, 1360-tól 1362-ig pozsonyi főispán.⁶⁸ Tisztségeiből kitűnik, hogy I. Nagy Lajos egyik kegyeltje, s így már érthető, hogy amikor a fiúsítás iránti kérelem benyújtása megtörtént a király felé, az nem habozott eleget tenni a kérésnek. Sőt, Konya mester az ország második leghatalmasabb birtokosának, Szécsényi Tamásnak az egyik fia. Szécsényi szintén az Anjouk egyik kivételes kedvencei közé tartozott; 1301 után rokonaival ellentétben Károly Róberthez csatlakozott a harcokban, részt vett a Rozgonyi csatában is. Nem csoda hát, hogy 1318-ban a király bizalmasaként tűnik fel, s ő megy leánykérőbe is. 1330-ban aradi, csongrádi, 1340-ben nógrádi ispán. Ő követte Nekcsei Dömötört a tárnokmesteri posztón.⁶⁹ I. Károly a visszaszerzett várakból a legtöbbet neki juttatta, így Szécsényi az ország második legnagyobb magánvagyon birtokosává lépett elő.⁷⁰ (Hasonló mennyiségben csak Lajos kedvencei, a Lackfiak részesültek.)⁷¹ Báró, majd erdélyi vajda, ispán, végül 1349-től országbíró lett 1354-ben bekövetkezett haláláig.⁷²

A Szécsényi család népszerűségét igazolja, hogy másik fia, Milós, egyházi pályára lépett, először préposti, majd kétszer püspöki tisztséget töltött be. A Szécsényiek a század végén az ifjabb Garai Miklós körül csoportosuló főúri ligához tartoztak.⁷³

Tovább fokozva a hatalmi és nemesi viszonyokat, még egy házassággal is fűszerezhető az eset, miszerint Nagymartoni Pál öccse, Lőrinc, Harsendorfer Ulving egyik lányát vette feleségül, „akinek másik lányát Szécsényi Kónya vette el, így közvetett kapcsolat alakult ki

⁶⁶ Béli 1996; 19.

⁶⁷ Konya fiai közül ketten is betöltöttek országbírói tisztséget, Simon nevű fia még ajtónállómesterként is szolgált. – Bertényi 188.

⁶⁸ Bertényi 110.

⁶⁹ Bertényi 108.

⁷⁰ Hatalmas birtokai voltak főleg az ország északi részében és Erdélyben.

⁷¹ Fügedi 195.

⁷² Engel 124-125.

⁷³ Bertényi 188.

Károly leghatalmasabb bárója Szécsényi Tamás, és leghosszabb ideig szolgáló országbírója között.”⁷⁴

Szép sorjában követték egymást I. Lajosnál a fiúsítások, részben azért is, mert ritkán háramlott vissza birtok a királyra, így a jogintézmény bevált eszköznek bizonyult e hiány pótlására.⁷⁵ Tökéletesen élt a fiúsítás adta politikai lehetőségekkel, s jutatta egyre több birtokhoz az Anjou-hű arisztokráciát, alakítva ezzel az udvar köreit. A királyi udvarban apródok, ifjak, lovagok és vitézek szolgáltak, s itt kaptak helyet az uralkodó bárói és főpapjai is.

Az Anjouk új vezetői rétegük megerősítésére, hűségessé tételére, lekötöztetésére tettek eredményes próbálkozásokat; az aktus a belső kör bevett jutalmazási módszerévé vált, szoros királyi kötések kialakítására szolgált.⁷⁶ Ugyanakkor az Árpád-kori arisztokrácia sem tűnik el, s ez arra enged következtetni, hogy köreikben a területeik megtartására képes, jó szervezői készségekkel megáldott nemesek helyezkedtek el. Az a család viszont, amelyik ez idő tájt kikerül az arisztokrácia belső köreiből, nagy valószínűséggel már nem fut be olyan karriert a történelem során, amire egyébként lehetősége lett volna. Károly Róbert új elitje vegyes formát mutat, régi nemesi családok épp úgy fellelhetőek köztük, mint akiket ő emelt fel magasabb méltóságra. Viszont a hűséget mindenkitől megkövetelte. Károly Róbert ügyködéseinek fia, Nagy Lajos szedte be gyümölcseit. Ebből is látszik, hogy a fiúsítás erősen elítélhető intézmény, s valójában nem is női jog, hanem nemesi családok kiváltsága, a magvaszakadt apa, férj, fiúgyermek joga.

A belső kört alkotó családok, Garaiak, Lackfiak, Szécsényiek, Szécsiek, a báróságot halálukig töltötték be, s püspök is került ki soraikból. A középső kör családjai, Nécsei, Micsk, Druget, Kont és Ostfi családok szintén halálukig töltötték be a bárói posztot (kivéve a Cudarok), továbbá ezen klánok több bárót is adtak az országnak (kivéve Nécsei és Micsk családok). A külső körrel elmondható, hogy szintén az uralkodó kegyeltjei közé tartoztak, de csak a Cudarok közül került ki több báró, a Liszkaiak közül nem.

Az Anjou királyok hívek szűk csoportja érdekében merőben új intézkedések sorát vezették be, erre is a legjobb példa a *praeffectio*.⁷⁷

Talán az egyik legkiterjedtebb fiúsítás a Cudarok esetében történt. Elsőként 1353. július 25-én I. Lajos fiúsítja Szikszói (Aba nembeli) Péter leányát, Bulcsi Domonkos fia Simon, Cudar Péter fivére, királyi apród menyasszonyát apja javaiban.

⁷⁴ Fügedi 262.

⁷⁵ Fügedi 255.

⁷⁶ Fügedi 252.

⁷⁷ Fügedi 251.

„Simon, udvarunk apródjának, [...] Cudar Péter mester, sárosi ispán, hűséges hívünk, tudniillik előbb mondott Simon fivére (atyafia) [...] hűségéért,[...].”⁷⁸

Már ennyiből is kitetszik, hogy legnagyobb jelentősége a Cudar fivérek közül Péternek van, mert a király az ő hűségére hivatkozva teszi meg a fiúsítást.

Második esetben már magára Cudar Péterre, vagyis nejére kerül a sor. 1356. augusztus 4-én Nagy Lajos Főnyi Balázs leányát, Cudar Péter mester diósgyőri várnagy (később bán és országbíró) feleségét fiúsítván, azt mondja, hogy ezt a kegyet Balázs már Károly Róberttől megkapta leánya számára.⁷⁹ Itt is, mint a legtöbb esetben a király megmagyarázza, hogy miért lépi át a szokásjog szabta határokat, az elhunyt érdemeit sorolja fel.

Az oklevél része a következő mondat is, mely érdekes dologra enged következtetni: „[...] Károly király úrtól kérte és érvényesen megtartotta, [...]”. Ezek szerint két eshetőség jöhet szóba: vagy Nagy Lajos csak a fiúsításhoz szükséges hivatkozási és indoklási alapként említi meg atyját, vagy Károly Róbert nem csak egyszer fiúsított, jól lehet, az első és legnevezetesebb esetet foglalták írásba.

Látszatra az oklevél záradéka szinte már nem is fiúsításra utal, hanem egy szimpla öröklési rend változásra, mely ismét hatalmas királyi kegyről tesz tanúbizonyságot:

„[...] Ha megessék, hogy Péter mester a mennyei bíró akaratából örökösök vigasza nélkül távozna e világból, akkor mondott úrnő felesége, Fonyi Balázs leánya a többször mondott birtokokat élete végéig békésen és háborítatlanul birtokolja, az úrnő halála esetén pedig Fonyi Balázs mondott birtokai és birtokjogai Péter mester fivérei [...] teljes jogába és tulajdonába szálljanak az előrebocsátott adományozásunk rendjében örök birtoklásra és bírásra. [...]”⁸⁰

Ahelyett, hogy magszakadás esetén a Fonyi birtokok visszaháramlanának a királyra, azokat Cudar Péter fivérei örökölhetik meg. Ezzel az intézkedésével I. Lajos dupla esélyt biztosít a birtokok Cudar kézben maradására. A valóság viszont az, hogy a férj kérte felesége fiúsítását, ezért ő is bekerült az oklevélbe, mint adományos; amennyiben feleségénél magszakadás állna be, úgy a birtok rá és rokonaira száll.⁸¹

⁷⁸ AO VI. 100.

⁷⁹ Holub 1927; 84-88.

⁸⁰ AO VI. 495.

⁸¹ Holub 1925; 318.; Lajos intézkedése értelmezhető akár *consensus regius*ként, ami a háramlási jogról való lemondást jelenti a király részéről egy olyan személy részére, aki elvileg öröklésre nem jogosult. – Béli 1995; 34.; Mindezt megtoldotta azzal, hogy a Cudarokat is befoglalta a kiadott levélbe.

Szintén még 1356-ban Cudar Simon királyi apród elveszi feleségül az Aba nembeli Szikszai Péter lányát (akit, mint azt már említettük, 1353-ban fiúsítottak). 1360-ban ismét egy Aba nembeli, Rédei Dezső fia Jakab, két lányát, Annát és Margitot Cudar Istvánhoz és Cudar Miklóshoz (*aulae iuvenes*) adja feleségül.⁸² Természetesen ezt a két lányt is fiúsították még 1360. október 8-án.⁸³

Hét éven belül mind a négy Cudar fivér megházasodott és mind a négy feleség fiúsítva lett. Lajos már igen nehezen tudta palástolni célját, a régi arisztokrácia birtokainak újraelosztását saját hívei közt. Ugyanakkor vélhetően szokásjoggal ellenkező volta miatt, továbbá mert nem mindenki részesült ilyen kegyben, az intézmény felháborodást váltott ki, főleg mikor Lajos már a köznemesség soraiban is kezdte alkalmazni. Bár ez a királyt nem különösebben zavarhatta, az 1360-as évektől lett csak igazán bevett módszer⁸⁴ a jogintézmény alkalmazása, egészen 1526-ig. Holub József hozzávetőleg 100-102 fiúsítást gyűjtött össze a mohácsi vész időszakáig.⁸⁵

2. I. Lajos további fiúsításai

Nagy Lajos további fiúsításai során olyan is előfordult, hogy egy fiúsított leány apjának később fia született, ezért fiúsítását visszavonta. Miután azonban ez a gyermek még gyermekkorában elhalt, az első fiúsító levelét helybenhagyva újra fiúsította a lányokat.⁸⁶ Mindazonáltal ha több leány volt a családban, nem kellett mindet férfiak létre örökössé tenni – bár a szokás ezt diktálta (és a még születendő leányokat is) –, de a király akár kedvére válogathatott a várományosok között, s egyet kiválasztva azt tette meg egyedüli örökösnek a család ősi vagyonában. Többek között azért tették meg örökösnek férfi módra egyszerre az összes leányt, mert ha csak egy leányt fiúsítanak, és az kiterjed a leányágot is megillető birtokra, akkor a többi nőt a kedvezményezett megfosztotta volna jogaiktól, s az a vértagadás (*proditio sanguinis fraterni*) bűnét vonta volna maga után. Tehát illet szólni a királynak, hogy vannak még más női lemenők is, őket is vegye figyelembe az uralkodó.

A legjellemzőbb esetben az apa birtokaiban fiúsítottak, de bármely más magvaszakadt férfi rokon esetén is megoldást kínált az intézmény. Az aktus történhetett az örökhagyó

⁸² *Aulae iuvenes*, vagyis az aulához, a király belső köréhez! tartozó ifjak. Ezért hát a rendkívüli és különös királyi kegy.

⁸³ Holub 1927; 84-88.

⁸⁴ Holub 1925; 312.

⁸⁵ Holub 1927; 84-88.

⁸⁶ Holub gyűjtése alapján vélhetően az 1379. szeptember. 25-én kiadott fiúsításról lehet szó; Nagy Lajos Tarnóczi Székely Gergely leányainak visszavont fiúsítását újból kiadja. (Holub 1927; 84-88.)

életében és halála után is. Első esetben maga az apa vagy rokon fordult a királyhoz, míg halál utáni tekintetben legtöbbször a férj vagy más rokon kérelmezte a fiúsítást.

„Értelemszerűen a nem adományos ősi és a fiági adományos birtokok voltak az ősi fő tárgyai, mert a többiben amúgy is örökjoggal bírtak a nők.”⁸⁷

A fiú utódban magvaszakadt nemes birtokai általában már visszaháramlottak a királyra a fiúsítás kezdeményezése pillanatában, máskor pedig épp a háramlás és a birtokok idegen kézbe jutásának elkerülésére fiúsítanak. Itt térjünk vissza az első fiúsításhoz: Magyar Pál magvaszakadás címen kérte Margit fiúsítását, pedig volt egy másodfokú rokon,⁸⁸ aki a nemzetséget illető ősi birtokból kifolyólag közölte igényét, s nagyjából az ősi felét sikeresen visszaszerezte, miután bebizonyította, ő is az elhunyt László „*in linea fraternitatis essent et fuissent inseparabiles*” (apai ági egyenes leszármazója).

Lajos, tanulva apja hibájából, az 1360-as évek végén ígéretet tesz, hogy harmad, illetve másodfokú rokonság esetén nem fiúsít, elkerülve így a fölösleges perlekedéseket: „*infra quartam lineam aliquam filiam in suis juribus paternis in filium creare statuissse dinoscimur nec preficere, sed tantum in quarta linea et ultra*”. E kijelentésével egyetemben az előírtaknak nem megfelelő fiúsításait visszavonja. Másrészt viszont 1364-ben elutasít egy oklevéltámadást, pedig az az imént leírt szabályra alapult. Bizonyára egyik híve feleségének fiúsítását kérdőjelezték meg. Mindezekből jól látszik, hogy a fiúsítás alkalmazásának hajnalán még nem volt kialakult gyakorlat, s előfordulhatott harmad vagy másodfokú rokon kárára végbement fiúsítás, akárcsak a legelső esetben. Vagy talán nem is annyira a véletlen műveként, a király, egyes kegyeltjeinél, elnézte a rokonsági fokokat...

Még a negyedfokú rokonsági meghagyást is túl közelinek gondolták (főleg a szokásjogot pártolók), ezért Luxemburgi Zsigmondnál már csak ötöd fokon, s a fölött történtek fiúsítások; ezt az 1397-es országgyűlésen deklarálták is.

A hatalmi viszonyokból adódóan, valószínűleg a Garai liga tagjai vették rá I. Zsigmondot, hogy csak ötöd fokú rokonság felett fiúsítson, megkönnyítve ezzel a szokásjogot, azzal együtt a törvényes öröklési rendet vélhetően jobban kedvelő ligatagok öröklését az oldalági vagyonokban.

3. A praefectio egy másik lehetséges útja

⁸⁷ Holub 1925; 313-314.

⁸⁸ Nagy Lajos a fiúsítást negyed ízre korlátozta (valószínűleg az öröklés is oldalágon negyed ízig terjedt) (Holub 1925; 315.).

A fiúsítást az eddig elmondottak alapján egy királytól, mint ötletgazdától származó aktusnak foghatjuk fel, illetve kérelmekre válaszul gyakorolt kegyként. De van egy további módja is a *praefectionak*, méghozzá amikor az apa vagy fivér örökös híján egy hiteles hely előtt lányát örökösként jelöli meg, s neki adja birtokait. Ezt mindenképpen királyi megerősítésnek kell követnie. Például 1370 körül Kereszturi Tamás birtokait leányára ruházta át. Rendelkezését Zsigmond 1405-ben megerősítette. Továbbá Haraszti Ferenc főispán élt még ezzel a lehetőséggel 1510-ben és fiúsította így leányait.

A *praefecta* tekintetében az öröklött birtokok szerzeménynek minősültek, s szabad rendelkezési jog illette meg felettük. Végül is az ősi földek tényleges sorsát a fiúsító levél záradéka (*clausula iurium declarativa*) határozta meg, ugyanis ha a nevezett öröklésre jogosult ágban megszakadás állna be, a birtok a Szent Koronára háramlik.

A fiúsító oklevélben legtöbbször csak a szokásos formulát olvashatjuk, akiken csak a leány fiága értendő: „*prefate domine ipsiusque heredibus et posteritatibus universis*”; néha határozottan ki is mondták: „*easdem filias suas et earum pueros et posteros*” tehát fiúsított nő fiágára; „*heredibus et posteritatibus universis sexus scilicet masculini*”. Ritkaság számba ment, amikor a *praefecta* mindkét ágára vonatkozik az öröklés,⁸⁹ ugyanis az felborította volna a törvényes öröklési rendet férfiak és nők között.

4. Beiktatás a fiúsított birtokaiba

A beiktatás mindig is a néhai birtokos halála után ment végbe. Ezzel az aktussal a fiúsított tulajdona kiteljesedett az ősi felett. Hasonlóan, mint a halál esetére szóló ajándékozásnál, az ajándékozó és a megajándékozott, illetve az örökhagyó és a fiúsított viszonya alakul ki.⁹⁰ Tehát látszólag nem történik változás, pedig a birtok tulajdonost cserélt. Amennyiben a fiúsítás még az örökhagyó életében végbemegy, a fiúsítottnak legfeljebb haszonélvezeti joga van a javak felett, tehát az örökhagyó haláláig tulajdonjogát nem érvényesítheti.

Előfordult olyan kivételes eset is, hogy egy nemes apa határozottan lemondott minden őt illető tulajdonjogról, s lánya azonnal helyébe léphetett (1362.).

⁸⁹ Holub1925; 315-318.

⁹⁰ Vö.: *constitutum possessionarum*

5. A fiúsító levél formulája

Magát a fiúsító levelet (*litterae praefectionales diplomatica*) az uralkodó adta ki. Ideiglenes pátensként nyilvánult meg, melyben a király kijelenti, hogy a levél újra felmutatása esetén, azt privilegiális formában ismét kiadja és megerősíti. A XV. századig nagypecséttel vagy vörös viaszba nyomott gyűrűspecséttel, a XV. század után pedig a titkos pecséttel hitelesítette az uralkodó a kiadott oklevelet.⁹¹

Láthatjuk, hogy két különböző uralkodói pecsétet használtak a *praefectiok* megerősítéséhez, így azok alapvetően két külön célt is szolgáltak. A nagypecsét (*sigillum maius*) a király és az ország főméltóságainak közös pecsétje, örökérvényű döntések megerősítésére szolgált, így a XV. századig a fiúsító levelek megerősítésére is. „Végleges és megtámadhatatlan birtokadományt a király csak olyan oklevélben tehetett,” amelyen rajta volt a nagypecsét mindkét oldala, azaz a kettős pecsét (*sigillum duplex*). A király személyes akaratának megerősítésére pedig a titkos vagy más néven kispecsét (*sigillum secretum, sigillum minus*) szolgált, a fiúsítások körül a XV. századtól lett használatos.

Vagyis ha a fiúsításra, mint birtokadomány tekintünk, akkor a nagypecséttel hitelesítették, ha a király személyes akarata érvényesült az aktusban, akkor a titkos pecsétet nyomták rá.⁹²

A másodszorra kiadott oklevél magában foglalja az első ideiglenes levelet és az eset kapcsán vizsgálódó hiteles hely jelentésének (*relatio statutoria*) szövegét.

A fiúsítás eljárási díját csak megbecsülni tudjuk, méghozzá oklevelek alapján.⁹³ 1428. január 14-én Biki Mátyás fia Mihály, mivel leányainak, Agátának és Annának, fiúsítását rokona Ablánczi Krewz Miklós járta ki, s az apa a jótévő kiadásait megtéríteni nem tudván, egy birtokát zálogba adta neki.⁹⁴ A dolog nem meglepő, hisz a nemessé válás általános eseteinek egyikében a nemes címét és címerét a királytól kapja (*veri barones*), méghozzá szép summáért cserébe.⁹⁵

Végül az 1609. évi LXXIII. törvény minden jobbágy után 50 dénárban szabta meg a fiúsításért járó illetéket.⁹⁶

⁹¹ Innentől kezdve alkalmaztak rendes formulát a fiúsító leveleken: „*Qua sin formam nostri privilegii redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportate.*”

⁹² Engel – Kristó – Kubinyi 141.

⁹³ Holub 1925; 319.

⁹⁴ Holub 1927; 84-88.

⁹⁵ Biró 65.

⁹⁶ Holub 1925; 319.

A fiúsító levelek formaságának megismerése után egy többszörösen is kiadott megerősített fiúsítás menetét követhetjük nyomon a következőkben:

1373. március 29. I. Lajos fiúsítja Gönyüi Tamás fia János leányait

Gönyüi Tamás fia János 1359 és 1373 ajtónállómester, 1364 és 1375 között győri, 1373 komáromi, 1377-től 1381-ig szepesi megyésispán;⁹⁷ vélhetően ismételten a király egyik kegyeltjéről esik szó, nem hiába történik többszörös megerősítés.

Az első levélben egy egyszerű fiúsítás megy végbe, ahol Tamás fia János valamennyi leányát: „[...] *nemzett nemes hajadon leányait és a jövőben általa nemzendőket és ágyékából törvényesen származókat* [...]”⁹⁸ örökössé teszi a király. Ezt követően Mária királynő, Lajos leánya 1383-ban megerősíti az 1373-ban kiadott első levelet.

A Mária királynő-féle megerősítésből kitetszik, hogy Losonci Dénes fia Tamás fia Dénes mester, a királyi udvar ifja, kinek felesége a néha Gönyüi Tamás fia János egyik lánya. Mária nem habozott hát udvar hű nemeseinek kedvezményt tenni, így apja után ismételten lekötelezni őket.⁹⁹

Feltételezhető, hogy a fiúsításra a teljes adomány szabályai mégiscsak fenn álltak, mivel generációról generációra kéri a leszármazók az első fiúsítás (1373. március 29.) megerősítését:¹⁰⁰ „*1406. április 15. Zsigmond átírja és új kettős pecsétjével megerősíti Máriának apja, I. Lajos Gönyüi Tamás fia János leányainak fiúsításáról adott átíró levelét Losonci Bánfi György és László, Gönyüi János lánya Anna fiai kérésére és azok hűségére és szolgálataira tekintettel*”¹⁰¹

Levonhatjuk a következtetést, hogy a megerősítésre több okból került sor, úgymint a királyi gondoskodás, mely nem hagyhatja helyben híveinek magszakadását: „[...] *A királyok körültekintése úgy szokott a nékik alávetettekről gondoskodni, hogy ha nem volna nékik, fiaknak vigasza, rokonaik közül rendelhet számukra örököszt és szintűgy utódokat fejedelmi kitiüntetéssel* [...]”¹⁰²

Valamint egy rendelet értelmében, ami a Lajostól számított összes kiadott fiúsító levél bemutatására szólítja fel a nemességet a visszaélések elkerülése céljából: „[...] *adott és juttatott összes levelet minden kétség eltávoztatása, visszaélés elkerülése végett,* [...]”

⁹⁷ Fügedi 274.

⁹⁸ BÁNFFY I. 315.

⁹⁹ BÁNFFY I. 371.

¹⁰⁰ Ugyanis minden harmadik generáció után a birtokban maradás meghosszabbítását kellett kérni az uralkodótól, azzal kizárva a visszaháramlás lehetőségét.

¹⁰¹ BÁNFFY I. 504.

¹⁰² BÁNFFY I. 504.

látásunkra, vizsgálatunkra be nem mutatott levelek visszavonása, érvénytelenítése és semmissé tétele büntetése alatt, [...]”¹⁰³

Így Gönyüi Tamás fia János unokái is megjelennek a király színe előtt, aki a korábbi levelekre és a nemesek érdemeire hivatkozva, megerősíti a *praefectiot*, s nyomatékosítására, a már kialakult szokásnak megfelelően Mária királynő előző levelét is mellékeli: „[...] *felségünk színére eljőve, bemutatták nekünk néhai Mária királynő úrasszony, legdrágább feleségünk bizonyos levelét, mely néhai Lajos király úr bizonyos nyílt levelének rendjét is tartalmazza, [...] kérvén, hogy [...] kegyeskedjük örök erőben megerősíteni, [...]*”.¹⁰⁴

Luxemburgi Zsigmondot az ország bárói választották királlyá, majd be kellett lépnie a Garai Ligába, s hatalmát csak a ligatagokkal együtt gyakorolhatta. A ligába tartozott a megerősítést kérő Losonczi László vajda és testvére is.¹⁰⁵

VI. A kormányzóság és a fiúsítás, valamint néhány különlegesebb példa

1. A kormányzói jogkör gondtalan túllépése

Luxemburgi Zsigmond után említést kell még tennünk Hunyadi János kormányzóról. Hiába rendelkezett Hunyadi széles kormányzói jogkörrel, fiúsítani elvileg csak királyi beleegyezéssel lehetett. A kormányzót viszont nem zavarta e korlátozás, s híveinek előszeretettel állított ki fiúsító leveleket. A kormányzói jogokat alapul véve csak harminckét jobbágytelek nagyságáig állt módjában a birtokadományozás, de természetesen, ha érdekei úgy kívánták, túllépte azt. A jogintézményt, akárcsak az Anjouk, Hunyadi is hatalomkiépítési szándékkal alkalmazta, elsősorban török ellenes küzdelmeihez gyűjtött magának támogatókat a fiúsítás segítségével.

1449. július 10.

„Mi, Hunyadi János, Magyarország kormányzója emlékezetül adjuk a jelen levél rendjében [...], hogy a Dorottya nevű nemes leányzó, Petőházi Bertalan leánya [...], akit római szertartással Kerseni Péternek jegyeztek el, e hajadon Dorottyát, előbb említett Bertalan leányát a Sopron megyében lévő Petőházában és előbb megjegyzett Bertalan bármi más, az ország bármely megyéjében lévő birtokaiban és jogaiban [...] kormányzóságunk hatalmából, amelyet gyakorlunk, igazi örökössé és törvényes leszármazóvá változtattuk, nyilvánítottuk és

¹⁰³ BÁNFFY I. 504.

¹⁰⁴ BÁNFFY I. 504.

¹⁰⁵ Engel 170-171.

*tettük, mint előbb megnevezett Bertalan fiú örökösét [...] előbb megjegyzett Dorottya nevű leánynak és örököseiknek és összes utódaiknak adtuk, adományoztuk és juttattuk új adományunk címén [...].*¹⁰⁶

2. Egyedi oklevelek¹⁰⁷

1363-ban Nagy Lajos egy nemes özvegy kérésére fiúsítja annak lányait, miután ura fiú örökös nélkül hunyt el.

1367-ben szintén Nagy Lajos gyakorol királyi kegyet, de 1370-ben oklevelét visszavonja, mert kiderül a nemes matrónáról, hogy gazdagabb, mint ahogy mondotta magát, így csak a leánynegyedet kaphatja meg természetben.

Megemlítésre érdemes az eset, amikor a *praefecta* osztályos atyafivá fogad más nemes urakat: 1406. szeptember 30-án Ugodvári Csenig Péter mester leánya, Anglis, Marczali István fia István mester özvegye, osztályos atyafivá fogadja Marczali Iváhon fia István mester fiait, Miklós volt erdélyi vajdát és Dénes volt székely ispánt, összes atyai birtokaiban, amelyekben a király fiúsította őt. Vélhetően nem volt leszármazója, így a háramlás helyett számára kedves nemeseinek adományozta birtokait.

Előfordult, hogy egy királyi oklevelet nem a király vont vissza, hanem a nádor semmisítette meg: 1411. szeptember 9-én Zsigmond Solyagi Mihály leányát, Anychot, Lósi Beled feleségét, fivére, Dancs és unokatestvére, Sándor fia János birtokaiban fiúsítja, majd 1414. július 9-én az oklevelet megsemmisítették.

És végül egy kis kitekintés 1526-on túlra: 1532. június 9-én János király oly feltételt szabja a fiúsításnak, miszerint a fiúsított leány csak az ő pártján lévőhöz mehet férjhez. Ebben a török járta időben ugyanis Magyarországnak két királya volt, Ferdinánd és Szapolyai János. Érthető hát, hogy a királyoknak minden támogatásra és hűséges alattvalóra szüksége volt, így a királyi kegy gyakorlása jó eszköznek bizonyult hívek szerzésére.

VII. A fiúsítás intézményének kettőssége

A fiúsítást két tényezőre bonthatjuk szét. A tág értelemben vett fiúsítás megegyezik az intézmény elsődleges céljával, vagyis az örökössé nevezéssel, és a szűk értelemben vett

¹⁰⁶ SO II. 339.

¹⁰⁷ Holub 1927; 84-88.

tényezővel, mely nem más, mint az adományozás. Uralkodói szempontból az adományozási mozzanat tekinthető jelentősebbnek, erre utal a fiúsító levél elnevezése, a *perfectionales et donationales*. Amennyiben a nemes, más választása nem lévén, leányára hagyta ősi és egyéb javait, tartania kellett oldalági rokonaitól, hogy azok a törvényes öröklés elvén követelni fogják lányától ősi jussait, ugyanis a rokonságot heted ízig tartották számon, mely valószínűleg az egyházjogból ered, ahol szintén heted ízig tilos volt a házasság. Viszont ezt nem lehetett megfelelően ellenőrizni, ezért 1215-ben leszállították negyed ízig.¹⁰⁸ Így szükségessé vált az öröklés törvényes elismerése, megerősítése, melyet a háramlási jog miatt csak a király adhatott meg. A *praefecta* birtokszerzését két öröklési szempontból közelíthetjük meg.

Ha a fiúsítás aktusa a nemes halála után történik, nemegyszer a férj kérelemre, akkor a birtokok már a király kezén voltak, s ő juttatja azokat közvetlenül a nőnek, ezért mondhatjuk, hogy a fiúsítás eredeti szerzésmód. Korábban a fiúsítás közel járt a teljes adományhoz, mivel a király mindkét esetben saját kezéből adományoz, tehát birtokot és tulajdonjogot is. A beiktatást követően az adományos lesz a tulajdonos. Ami kikopott a fiúsításnál, hogy általában az adományos birtok a harmadik generáció után visszaszállt a királyra, de erre a negyedik generáció a birtok- és tulajdonjog meghosszabbítását kérhette.

Másrészről viszont az örökössé kinevezett leányok „*hereditarie successionis iure*” címen jutottak családjuk ősi birtokaihoz, tehát nem idegen, új adományosként, hanem vérségi alapon örökölték. Ezek után levonhatjuk a következtetést, miszerint a *praefectio* vegyes jellegű öröklésjogi intézmény.

Werbőczy szerint csak az aktusból kifolyólag jutnak a leány örökösök az ősi birtokhoz és nem a vérségi kapcsolat okán, ami érthető, hiszen törvénykönyve már a XVI. század elejéről való, amikor az adományozási mozzanat kiemelt fontosságúvá lépett elő, ezzel szemben a XIV. század elején még a nemzetségi kapcsolatok (az Anjouknál a hatalmi viszonyok), így az öröklésjogi megközelítés nyomott többet a latba. Ellenben az első fiúsító levélből is látjuk, hogy a természetes vérségi kapcsolatot igyekszik Károly Róbert vérségi joggá formálni. A vérségi jog kapcsán megérthető így az a szabály is, hogy csak törvényes leányokat lehetett férfiúi mintára örökössé tenni. „*Legitime ex ipsius femore descendente*.”¹⁰⁹

Voltaképpen tehát adományozási, de öröklésjogi intézményként is tekinthetünk a fiúsításra. Ha az aktus szereplőit egyesével megvizsgáljuk, a következő megállapításokra juthatunk. A király szempontjából egyrészt beszélhetünk egy rendkívüli és különleges királyi

¹⁰⁸ Holub 1925; 314.

¹⁰⁹ Holub 1925; 311.

adományozási kegy gyakorlásáról, amit viszont az öröklés és háramlási jog szabályainak keretein belül gyakorol, megváltoztatva azok törvényes rendjét. Az örökhagyó az intézmény öröklésjogi előnyeit élvezi, javai a családban maradnak. A fiúsított nő pedig szintén mindkét jogi irányból egyaránt részesül: mint királytól kapott birtokadomány, és mint a család ősi birtokainak örököse.

VIII. Következtetések

Áttekintve a fiúsítás intézményének történetét, megállapíthatjuk, hogy míg Károly Róbert esetében a fiúsítás egyszeri gesztus, rendkívüli és különös királyi kegy gyakorlásaként nyilvánult meg, ezzel politikai üzenetet közvetítve bárói felé, azaz ő, a király az egyetlen és legitim úr az országban, addig Nagy Lajosnál (és később majd Luxemburgi Zsigmondnál) bevett intézménnyé alakul.

A történelmi háttérből kitűnik, miként szolgált a jogintézmény az Anjou belpolitika egyik hathatós eszközeként, hogyan biztosította hatalmát Károly Róbert, Nagy Lajos, vagy éppen szerzett híveket Hunyadi János.

Egy biztos: a jogintézmény épp oly előnyös volt a nemességnek, mint az uralkodóknak. Nem csak egy öröklésjog intézményt, hanem családjuk, vérvonaluk továbbélését látták meg benne. A *praefectio* egyértelműen kiemelkedő segédeszköze volt minden királynak és királynőnek politikai céljaik eléréséhez.

Főszereplőnk, a fiúsított nemes nő szemszögéből vizsgálva a jogintézményt, elmondhatjuk, hogy a *praefecta* jogilag kettőt ér. Először is, mert nőnek született, így megilletik őt az alapvető és különös női jussok, másodsor pedig, mert a király, – általában a jövődöbéli vagy a nemes apa kérésére – rendkívüli és különös királyi kegyet gyakorolván férfiúi öröklési jogot adományoz, lényegében jogilag férfivé teszi a nemes nőt. Az aktusból kifolyólag az uralkodó szert tesz egy újabb lekötöztetettre, sőt, többre, egy egész nemesi család támogatására. Tovább folytatva a sort, a nemes apának nem szűnik meg (jogilag legalábbis) a vérvonala és javai nem háramlanak vissza a Szent Koronára, a *praefecta* férje pedig nejjén keresztül várhatóan igen nagy vagyonra tesz szert.

Végül, de nem utolsó sorban a fiúsított leány: nemes, nő, sőt, most már jogilag férfi, amiből még az is következik, hogy születendő gyermekeinek jogilag két apjuk lesz.

Ha még egy kicsit jobban elmélyedjünk a jogintézmény részleteiben, rálehetünk a fiúsítás tulajdonképpeni ékkövére: mint azt megállapítottuk, az alapvető és a különös női jogok is megilletik, a fiúsításból kifolyólag, s a *praefecta* jogilag férfi nemes: e fölött az ember fölött

jóformán jogilag már csak az uralkodó, még inkább a Szent Korona áll, kitől e jogokat kapta. Csak és kizárólag az ország éppen regnáló uralkodója van jobb jogi helyzetben a fiúsított nemes nőknél.

A dolgozat végkövetkeztetéseként megállapíthatjuk, hogy nehéz eldönteni, vajon az uralkodó, esetleg az örökhagyó, vagy a fiúsított nő nyert a legtöbbet az aktuson. Véleményem szerint a kor jogi fejlettségét s annak irányait tekintve, egyértelműen a fiúsított nő jutott oly mértékű többletjogokhoz és előnyökhöz, melyeket a fiúsítás intézménye nélkül nem érhetett volna el soha.

IRODALOMJEGYZÉK

ALSÓVISZTI = Alsóviszti Fogarasi János: *Magyarhoni magányos törvénytudomány elemei*, Pest 1838-1839.

BÉLI 1996 = Béli Gábor: *Érdemek és adományok*, Jura 1996/1.

BÉLI 1999 = Béli Gábor: *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*, Budapest-Pécs 1999.

BÉLI 2010 = Béli Gábor: *Women's Acquisition of Property during the Era of the Arpad Dynasty in Hungary*; in: *Jogtörténeti Tanulmányok 10.*, Pécs 2010.

BERTÉNYI = Bertényi Iván: *Az országbírói intézmény története a XIV. században*, Budapest 1976.

BIRÓ = Biró Zsófia: *Hol éri meg nőnek lenni?*; in: *Scriptura 2014/I.*; *SCRIPTURA* ISSN 2064-7646)

CZÖVEK I. = Czövek István: *Magyar hazai polgári magános törvényről írt tanítások – Első könyv: A' Személyekről*, Pest 1822.

CZÖVEK II. = Czövek István: *Magyar hazai polgári magános törvényről írt tanítások – Második Könyv: A dolgokról*, Pest, 1822.

ENGEL = Engel Pál: *Szent István Birodalma*, Budapest 2001.

ENGEL – KRISTÓ – KUBINYI = Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András: *Magyarország története 1301-1526*, Budapest 1998.

FÜGEDI = Fügedi Erik: *Ispánok, bárók, kiskirályok*, Budapest 1986.

GÁSPÁR = Gáspár Gabriella: *A nők joga a magyar rendi társadalomban*, Jura 2007/2.

HOLUB 1925 = Holub József: *A fiúsításról*, Különlenyomat a Dr Klebersberg Kuno-Emlékkönyvből 1925.

HOLUB 1927 = Holub József: *Középkori fiúsítások*, Turul: A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye, 41. kötet, Budapest 1927.

MURARIK = Murarik Antal: *Az ősiség alapintézményeinek eredete*, Budapest 1938.

Felhasznált oklevelek forrásainak jegyzéke

AO = Nagy Imre (szerk.): *Anjou-kori okmánytár I-VI*. Budapest, 1878-1891

AO VI. 495.

BÁNFFY = Varjú Elemér (szerk.): *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczy Bánffy család történetéhez I.*, Budapest, 1908

BÁNFFY I. 315.

BÁNFFY I. 371.

BÁNFFY I. 504.

CD = Georgius Fejér (ed.): Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I-IX.,
Budae, 1829-1844

CD VIII/ 3. 592.

CD IX/2. 206.

LKH I. 6.= The laws of the medieval Kingdom of Hungary I. Decreta regni mediaevalis
Hungariae I. 1000-1301. Transl. and ed.: János M. Bak, György Bónis, James Ross Sweeney
with an essay on previous editions by Andor Csizmadia. Idyllwild, California, MCMXCIX =
LKH I. 6.

SO = Nagy Imre (szerk.): Sopron vármegye története. Oklevéltár II., Sopron, 1891

SO II. 339.

ZO = Nagy Imre, Véghely Dezső, Nagy Gyula (szek.): Zala vármegye története. Oklevéltár I-
II. Budapest, 1886, 1890

ZO I. 362.

ZO I. 543.